

BAKONYI MÁRIA

Recenzió a Kriminálisztika könyvről

A Ludovika Egyetemi Kiadó 2022-ben adta ki a Fenyvesi Csaba, Herke Csongor és Tremmel Flórián szerkesztők által fémjelzett új Kriminálisztika könyvet, melyet a szerkesztők nevében Fenyvesi Csaba a könyv előszavában „*nyomozási zsinórmértéknek*” nevezett.

A kriminálisztika tudománya valóban nagy fejlődésen ment keresztül az elmúlt évtizedekben. Ennek megfelelően a szerkesztők egyrészt tapasztalattal rendelkező, a maguk területén kiemelkedő szaktudással, a büntető anyagi és eljárásjog területén gyakorlattal rendelkező szakembereket kértek fel egy-egy fejezet megírására, de igénybe vették a tudomány területén az elmúlt években, évtizedben egy-egy témakörben maradandót, értékeset alkotó – elméleti és/vagy gyakorlati tudással is rendelkező – személyek közreműködését is. A könyv egyes fejezeteit, illetve egyes fejezetrészeket 25 szerző – rendőrök, szakértők, egyetemi oktatók, tudományos munkatársak, tudományos fokozatot most szerzők – tudásuk és tapasztalataik legjavát adva írták meg, és úgy vélem – a kriminálisztikára is jellemző mai felgyorsult fejlődés mellett is – egy ideig maradandót alkottak.

A több mint 600 oldalas könyv a hagyományos felosztást követve a bevezetés után előbb krimináltechnikai, majd krimináltaktikai kérdéseket tárgyal, tehát lényegében három fő része van.

I.

Az egy-egy tudományt/tudományágot bemutató könyvek elején általában található egy olyan fejezet, amely az adott területre vonatkozó főbb jellemzőket mutatja be, fogalmakat, célokat, rendszert, történelmi előzményeket tisztáz, más tudományágakkal való kapcsolatot vizsgál. Mindezt a könyv

bevezető része tartalmazza, ahol képet kaphatunk a kriminálisztika fejlődésének mérföldköveiről, alapelveiről és szakirodalmáról is. Utóbbi kapcsán megjegyezhető az a követendő pozitívum is, hogy a szerzők később, egy-egy fejezet lezárásaként nemcsak a felhasznált irodalmat tüntetik fel, hanem – a jövőbeli kutatók és az adott téma iránt érdeklődők számára – ajánlott irodalmi forrásokat is felsorolnak.

A kriminálisztikával foglalkozók vagy kriminálisztikával kapcsolatban álló olvasók tudják, hogy ennek a tudománynak a térhódítása akkor következett be, amikor a „*bizonyítékok királynőjének*” tekintett terhelti beismerő vallomásnak az inkvizitórius rendszerben elfoglalt előkelő helye ingataggá vált, pusztán „*indiciummá*” formálódott. A kontradiktórius eljárásban a szabad bizonyítás előtérbe kerülése nyomán fokozatosan jelentőséget nyertek az egyéb bizonyítékok, például a nyomok, anyagmaradványok, elváltozások. Ilyen aspektusból nézve a kriminálisztika fejlődése tulajdonképpen felfogható a közvetett bizonyítékok térhódításának, bővítésének és kiterjedésének történeteként is.

A kriminálisztika tudományának öt mérföldköve van – ahogy azt a szerzők fel is idézik –, így az ujjnyom, a vér, a neutronaktivizációs módszer, a DNS és az elektronikus (digitális) adat.

II.

Valóban igaz, hogy a krimináltechnika az utóbbi évtizedben nagyobb fejlődésen ment keresztül, és bár a hagyományos kriminálisztikai eszközök, a nyomtan, a biológiai vagy egyéb anyagmaradványok, az igazságügyi szakértők kompetenciájába tartozó vizsgálatok alapján nyújtott szakértői vélemények (kézírás- illetve egyéb írásvizsgálat, lőfegyvertan, tűzszerészet, daktiloszkópia.) általában közvetett bizonyítékot eredményeznek, egy-egy bűncselekmény elkövetőjéhez mégis „*objektívebb*” úton juttatnak el minket, mint azok a terhelti/tanúi vagy sértetti vallomások, ahol az emberi emlékezet szerepe a döntő, amely – valljuk be őszintén – néha tévútra viheti a múltban történetek feltárását.

A névumokat tekintve a könyvben olvashatunk az ALFONZ Személyleírási Rendszerről vagy a Bayes-módszerekről, melyek a matematika büntetőügyekben való alkalmazhatóságára mutatnak rá. Ezek ismertsége még nem jelentős, azonban térhódításuk a kriminalisztikában egyre nagyobb.

Egyes sajátos krimináltechnikai eszközök és módszerek ismertetése a szagazonosítás, a csapdák (azok fogalma, alkalmazási területei és korlátai), a képrögzítő és képalkotó technikák, a hangazonosítás, a számítógép valamint az informatika és a 3D-s nyomtatás jelentőségére hívja fel a figyelmet. A XXI. században ezek a módszerek egyre nagyobb teret vívnak ki maguknak, és megfigyelhető az is, hogy fejlődésük a technika előrehaladásának következtében szinte beláthatatlan perspektívát kínál.

A krimináltechnikai rész utolsó előtti fejezetrésze (13.) a bűnügyi hírszerzésre vonatkozó információkat gyűjti össze. Az Rtv. titkos információgyűjtést érintő és a leplezett eszközök büntetőeljárásai törvényben ismert csoportosítását használja fel a könyv is: engedélyhez nem kötött, ügyészi engedélyhez kötött, valamint bírói engedélyhez kötött módszereket és eszközöket sorakoztat fel. Ebben a részben néhány példát felhozva illusztrálja a szerző az adott leplezett eszköz alkalmazásának eredményességét (például a fedett nyomozó és a hely titkos megfigyelése).

A titkos és leplezett eszközök összefoglalása egy táblázatban található ezen fejezet rész végén.

A könyv krimináltechnikát bemutató fejezetének utolsó része a krimináltechnikai szakértők és szaktanácsadók sokrétű feladatait, valamint a már említett Bayes-módszert ismerteti.

III.

A könyv harmadik része a krimináltaktika címet viseli, és a bevezetőben Finszter Géza gondolatait tolmácsolja, aki szerint „*a kriminalisztika az a bűnügyi tudomány, ami soha nem nyerhetett volna polgárjogot a büntetőjog humanizálódása és a demokratikus jogállam értékeinek befogadása nélkül. A kriminalisztika ebben az értelemben az alkotmányosság terméke. A büntető jogalkalmazás az a terület, ami szeizmográfként jelzi bármely*

külső hatás önkényes gyakorlásának veszélyeit. Ezt a vészharang funkciót elsősorban a krimináltaktika közvetíti.”

A 11 alegységet tartalmazó III. rész először a szemlét ismerteti, amit a bűnügyi adatgyűjtés és profilalkotás című rész követ. A profilalkotási módszer egy átlagos érdeklődő – ahogy azt a könyv is megemlíti – amerikai bűnügyi filmekből (például A bárányok hallgatnak, Gyilkos elmék, CSI-Helyszínelők) ismerhette meg. Jelentősége fokozatosan nő, ezért indokoltnak tűnik részletesebb vizsgálata. A könyv meggyőzően igazolja, hogy e módszer – különösen néhány bünesettípust tekintve – hatásosan alkalmazható az elkövető „típusának” azonosításához, illetve akár az elkövető konkrét személyének megállapításához (lásd a könyv 426. oldalán ismertetett Whitechapel-gyilkosságok – más néven Jack the Ripper esetét, a 428. oldalon a George Metesky-ügyet és a 429. oldalon található magyarországi esetleírást).

Bár „*a profilalkotás szellemi gyökere az ókorig (Hippokratész) nyúlik vissza*”¹, az első kriminológiai alkattan Cesare Lombroso olasz kriminológus és börtönorvos nevéhez fűződik, aki jogerősen elítélt elkövetőket megfigyelve a bűnözői tipológiához külső testi jegyeket, úgynevezett *stigmákat* társított. Ennek alapján megfogalmazta, hogy a különböző típusú elkövetők különböző típusú bűncselekményeket valósítanak meg, azaz külső testi jegyek alapján, a bűnözők körében el lehet különíteni „tipikus” zsebtolvajokat, „tipikus” betörőket és „tipikus” gyilkosokat. Mint ahogy az archaikus pszichológiai személyiségelméletek meghaladottá váltak, úgy Lombroso elmélete felett is eljárt az idő, de tudománytörténeti érdekességén túlmenően ki kell emelni gondolkodásának napjainkig is elérő hatását.²

„*A modern profilalkotás alapító atyjának Hans Gross tekinthető, aki 1893-ban megjelentetett Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik című könyvében kifejtette a modus operandi jelentőségét.*

¹ Kriminálisztika 425. o.

² Kriminálisztika 426. o.: Adler, Freda – S. Laufer, William – O. W. Mueller, Gerhard: Kriminológia. Osiris. Budapest, 2005.

*Gross magyarázza például a lopásról írott részben, hogy a helyszínen hagyott jellegzetes nyomok alapján hogyan lehet az ismeretlen tetteses lopásokat a jellegzetességeik szerint csoportosítani, illetve a már ismert tettes jellegzetességeit az ismert lopások jellegzetességeivel összekapcsolni.”*³

Az USA-ban az FBI napi szinten alkalmazza ezt a módszert. Amerikai és kanadai közvetítéssel került a profilalkotási módszer Európa több államába. Kanadában (a Royal Canadian Mounted Police munkatársai) kifejlesztettek egy adatbankrendszert is ViCLAS-t [Violent Crime Linkage Analysis System] néven, amelyben az elkövetés helyén talált nyomok értékelése áll a középpontban.⁴

Az 1990-es években már több európai államban – köztük hazánkban is – alkalmazták a tettesi profilalkotást, legfőképpen emberölések, rablások és súlyos (sokszor sorozatos) nemi bűncselekmények körében.

Magyarországon az erőszakos (alkalmanként szexuális) bűncselekmények, továbbá gyanús eltűnési ügyek felderítésében segítséget nyújtó profilalkotó team az Országos Rendőr-főkapitányság Főigazgatóságán működik 1997 óta. Brit közvetítéssel érkezett hazánkba a módszer. A modus operandi ma is a profilalkotás alapját képezi. A magyar gyakorlatra iránymutató rendőri szabályzat a profilalkotást a bűnügyi elemzési formák egyik típusaként kezeli.

A hazai gyakorlatban kiemelik, hogy a profilalkotás elsősorban olyan bűncselekményeknél lehet sikeres, ahol a tettes és áldozata fizikai kapcsolatba kerül. Így következtetések vonhatók le a sértett személye, az elkövetés konkrét módja, körülményei révén. Elszigetelt, egyedi bűnözési formák, például a szervezett bűnözői körökben előforduló leszámolásos, illetve bérgyilkossági ügyek esetében kevésbé lehet hatékony.

„A kihallgatás” című 17. fejezet – mely zárójelben a poligráf szót is tartalmazza – alapos összefoglalása annak, amit „a kihallgatásról” tudni kell.

³ Kriminológia 426. o.: Hegedűs Gábor: Nyomozástámogatás – bűnügyi profilalkotás. Magyar Rendészet 2019/1. 51–63. o.

⁴ Kriminológia 428. o.: Nagel, Udo – Horn, Alexander: ViCLAS – Ein Expertensystem als Ermittlungshilfe. KRS, 1998. 54–58. o.

A büntetőeljárásban szaktanácsadó kötelező közreműködésével műszeres vallomás-ellenőrzés végezhető, és a vizsgálathoz a tanú, illetve a gyanúsított hozzájárulása szükséges (Be. 212.§ (1) és (2) bekezdések).

A poligráfot Magyarországon először 1978-ban – egy nő eltűnése miatt – vetették be sikeresen. Ezután Balástyapusztán egy idős férfit gyilkoltak meg, és a letartóztatott gyanúsított ellen meg is kellett szüntetni a nyomozást, mert a poligráf alkalmazása a „*valódi*” elkövető személyazonosságának megállapítását eredményezte.

Egyre gyakrabban kerül sor poligráf alkalmazására bizonyos – leggyakrabban élet elleni – ügyekben, azonban a poligráfnak nem lehet teljes bizonyító erőt tulajdonítani, mert ahogy azt több amerikai filmben is láttuk (például *Elemi ösztön*, *Vörös veréb*), az „*átverés*” lehetősége miatt – még mindig bizonytalan annak eredménye. Az így nyert bizonyítéknak ma Magyarországon csak akkor lehet jelentősége, ha a nyomozás során beszerzett egyéb bizonyítási eszközök révén nyert bizonyítékok is megerősítik az eredményét. Ennek hiányában csupán orientáló lehet a műszeres vallomás-ellenőrzés eredménye.

A krimináltaktikai rész 18. fejezete a terhelt, a tanú és a sértett kihallgatásának mikéntjével foglalkozik, és két új kihallgatási módszert is bemutat (PEACE, SUE), valamint a kognitív interjú típusú tanúkihallgatás lényegét is ismerteti ugyanezen részen belül.

Az önmaga által lefolytatott tanúkikérdezés (SAI) módszere egy sajátos írásbeli vallomás, egyfajta önkikérdezés, öninterjúztatás. A SAI felhasználható arra, hogy a nyomozó a szemtanúktól gyorsan és eredményesen egy átfogó és kiinduló (írásbeli) vallomást szerezzen be. Ideális a használata akkor, amikor a korlátozott kapacitások nem teszik lehetővé a megfelelő alakosságok melletti kihallgatási módszereket.

A SAI alkalmazása erősíti a tanú memóriáját, ami azt jelenti, hogy védi a szemtanút az emlékek elvesztésétől, illetve azzal szemben is, hogy kitenne az esemény után bekövetkező adatorzulásnak. Egy bűncselekmény helyszínén ugyanis gyakran sok a szemtanú, de nem mindig van elég személy a nyomozó hatóság részéről, hogy azonnal és alaposan elvégezzék a kikérdezést. Ha nincs lehetőség azonnal és gyorsan kihallgatni egy tanút,

akkor fennáll annak a veszélye, hogy az emlékezet sérül, az emlékek torzulnak, elvesznek, vagy azokat utólagos körülmények befolyásolják. E módszer segítségével a tanúnak lehetősége van arra, hogy rögzítse emlékeit, mielőtt bármilyen információt elfelejtene.

A sértett kihallgatásával kapcsolatban az adott fejezetben ismertetésre kerül *„az amerikai irodalomban és gyakorlatban ismert úgynevezett bűnügyi (törvényszéki) gondozás (ápolás – forensic nursing), amelynek lényege az, hogy az ezzel megbízott, államilag finanszírozott szakember, a forensic nurse – talán fordítható bűnügyi gondoskodónak, ápolónak, illetve az általunk preferált sértettgondozónak (forenzikus gondozónak) – az egészségügyi intézmények keretein belül gondozza az erőszakos bűncselekmények sértettjeit, az ügy szempontjából valamilyen okból jelentős, releváns személyeket (például a megfenyegetett szemtanút). Az határozottan állítható, hogy a forenzikus gondozó megjelölés egy speciálisan képzett ápolóra utal. Olyan kiemelt képzésben részesült ápolókat nevezhetünk így, akik kapcsolatot teremtenek az egészségügy és a büntető igazságszolgáltatás között. Alapismereteiket kibővítve az igazságügyi (büntető, kriminalisztikai) eljárásokkal, módszerekkel az ápolói hivatás forenzikus aspektusait kombinálják biológiai, kriminológiai, viktimológiai, pszichológiai és szociális tárgyak elsajátításával az erőszakos cselekmények bizonyítása, az elkövetők elfogása, a sértettek gondozása érdekében.”*⁵

Ebben a részben is ismertetésre kerülnek konkrét esetek (a 487. és a 488. oldalon), melyek azt erősítik, hogy Magyarországon is hasznosítható lenne ez az intézmény, illetve az ilyen személyek. Többek között a családon belüli erőszakot elszenvedett sértettel, a szexuális bántalmazás áldozataival és a gyermekkorúakkal más-más forenzikus gondozónak kellene foglalkoznia, hiszen nem azonos módon kell a különböző sértetti kategóriába tartozó személyekhez viszonyulni.

⁵ Kriminalisztika 482. o.

A könyv ezután a Be.-ből ismert szembesítés (19. fejezet), a helyszíni kihallgatás (20. fejezet), a felismerésre bemutatás (21. fejezet) és a bizonyítási kísérlet (22. fejezet) kulisszatitkait – a hibákra is rávilágítva – tárja az olvasó elé.

A kényszerintézkedések taktikája (23. fejezet) az őrizetet, a letartóztatást, a bűnügyi felügyeletet és távortartást, az előzetes kényszergyógykezelést, a kutatást, a motozást, a lefoglalást, a zár alá vételt és az elektronikus adat ideiglenes hozzáférhetetlenné tételét kriminálisztikai nézőpontból ismerteti.

Helyesen döntöttek a szerkesztők arról, hogy a nemzetközi bűnüldözésre vonatkozó, napjainkban egyre inkább változó speciális ismereteket is megvizsgálják (24. fejezet).

A 25. rész az „*Összefoglalás helyett*” címet viseli, és a leggyakoribb kriminálisztikai hibákra és azok következményeire hívja fel a figyelmet. Ez a fejezet tartalmazza azonban a kriminálisztika 21. századi tendenciáit és a jövőbeli fejlesztési lehetőségeket is.

Az Előszóban megfogalmazott gondolatokkal egyetértve a könyv valóban jó szívvel ajánlható a gyakorló jogalkalmazóknak, a praxist folytató bűnüldözőknek, bíráknak, ügyészeknek, ügyvédeknek, büntetés-végrehajtási alkalmazottaknak, a biztonsági szférában dolgozóknak, az elméleti kutatóknak, valamint az egyetemi oktatóknak is, végső soron pedig minden múlt-fürkésző, valóságfeltáró, igazságkereső olvasónak.

A könyv szerkesztőinek – akik a PTE Jogi Karának három különböző korosztályt is reprezentáló, elismert professzorai – és szerzőinek elismerésemet fejezem ki a tartalmas és hasznos műért, a Ludovika Egyetemi Kiadót pedig azért illeti elismerés, mert amellet, hogy színvonalas, vonzó „formát” adott a gazdag tartalomnak, anyagilag is támogatta a fontos mű megjelenését.